

A bíróságok működéséről szóló jogtudományi irodalom kritikája

Európa

Szöllősi-Baráth Szabolcs

kutató munkatárs – Deák Ferenc Műhely

A jelen tanulmány az „Új könyvek az európai országok bíróságainak működéséről és joghatóságáról (ChatGPT tudásbányászat) - szerző: Pokol Béla” című kötethez egyfajta externális előszó vagy kiegészítés.

1. Bevezetés

A címben jelzett kritika valójában igyekezett egyfajta korrekcióra, amely a tárgyban tapasztalható ideológiai túlsúly ellen kíván hatást kifejteni. Hegel a Jogfilozófia alapvonalaihoz írt előszavában rögzíti, hogy a tartalomról (filozófiai értelemben) kizárólag tudományosan, objektív módon szabad tárgyalni, és minden egyéb, ami a tudomány keretein túl mutat, kizárólag szubjektív utószó lehet (Hegel 1821.17). Másfelől Weber az intellektuelle Rechtschaffenheit körében hívja fel a figyelmet, hogy a tudósnek képesnek kell lennie különválasztani az értékítéleteket (Werturteile) a ténymegállapításoktól (Tatsachenfeststellungen), vagyis a tudományos korrektség (referálva a politikai korrektség hívószóra, de alább inkább a tudományos tisztesség szókapcsolat lesz használatos) elkötelezett a tisztán látás, és az elfogulatlan megismerés iránt, nem pedig egy bizonyos világnézet igazolása mellett (Weber 1919.498).

Ugyanakkor a tárgyi kutatásokban sok esetben az intellektuelle Rechtschaffenheit nem feltétlenül azonosítható. Az európai országok bíróságainak működéséről és joghatóságáról szóló, a világ legnagyobb könyvtáraiban található, 2020 és 2025 között megjelent legújabb művek vizsgálata arra enged következtetni, hogy a tudományos tájékoztatás és vizsgálódás elszakad a weberi ethosztól.

A téma, a bíróságok működése, az igazságszolgáltatás benyomulása a politikai térbe, vagy még távolabbról szemlélve a társadalom jogi és politikai alrendszerei közötti kölcsönhatás nem maradhat mentes világnézeti hatásoktól. Ezért fontos, hogy a politikai vonatkozású tudományos vizsgálatok tekintetében a tudományos tisztesség, ami képes biztosítani a világnézeti-politikai értékítéletektől független, tudományimmanens értelmezést (Cs.Kiss 2021.96).

A bevezetőben elég annyit rögzíteni, hogy a diskurzus a demokrácia és a jurisztokrácia szellemi bázisai között folya, amennyiben a fentiekben jelzett tudományos irodalom erre lehetőséget adna. A részletes tárgyalásban látható „bírói forradalom”, vagy „globális hálózatok” lehetősége és megoldásként tételezése ugyanakkor messze túlmutat a tudományos meggyőződésen. Egyes szerzők kifejezetten a politikai ellenség pozíciójába helyezik azokat a kormányokat, amelyek ellenállnak a bírói hatalom totális térnyerésének és a jurisztokrácia országokon átívelő kialakulásának.

Az államtudományokban és a politikatudományokban kialakult balliberális túlsúly egyfajta lenyomata a kutatható irodalom, amely a bírói aktivizmust teszi meg a demokratikus törvényhozási többség ellenében a jogállam egyedüli őrévé. Az összegyűjtött könyvekben

ugyanakkor nem, vagy áttételesen jelenik meg az a körülmény, hogy nemzetközi globális szinten a demokratikus akaratképzés és döntési folyamatok helyett a jurisztokratikus akaratképzés erősödött fel, így a demokratikus politikai küzdelmek helyét sokszor a bírósági eljárásokon keresztüli küzdelmek veszik át, álcázva ezzel a tiszta politikai elveket (Pokol 2019.3)

Ezért ajánlott a jelen tanulmányt az „Új könyvek az európai országok bíróságainak működéséről és joghatóságáról” szóló kötet mellett elhelyezni, és azzal együtt olvasni.

2. Problémafelvetés

A jelen tanulmány azt tartja végig szem előtt, hogy a jurisztokratikus kormányforma, mint fogalom és jelenség (Sein) kilépett az államelméleti közegből, az a valós, politikai térben működő hatalmi forma, amelynek jól lehatárolható összetevői azonosíthatók a társadalmi rendszerekben.

Emlékeztetésként, a jogállami demokráciában az állami működést a politikai döntés (a milliók által választott törvényhozási többség által) és a közigazgatási döntés pontos szétválasztása vagy legalábbis az erre való törekvés jellemzi, és az utóbbiak előbbieknél alávetését a pontos jogi szabályok közvetítik. Ebben a működésben tág döntési kompetenciával rendelkező, mindenkor politikai többség a választások révén a társadalom közösségeihez kötött, és e révén ciklusonként eltávolítható az államhatalom meghatározásából (Pokol 2017.11). Ehhez képest a jurisztokráciában a bíróságok által kezelt jogi normák, a szabályszerűség jog helyett/mellett egyre inkább absztrakt jogelvekké, jogi értékdeklarációkká és alkotmányos alapjogokká válnak, amelyek tág értelmezési lehetőséget biztosítanak a bírónak, és végül is rájuk bízják, hogy eldöntsék, mi is az egyes helyzetekben a jog és kötelezettség (Pokol uo.). Kiegészítve ezt azzal, hogy deklarált az alkotmányok közvetlen hatályának kimondása a bírói döntések felé, befolyásolva a közigazgatás napi működését, illetve az alkotmánybíróság azon lehetősége, hogy (döntései által) meghatározza a törvényi tartalmakat, a bírói hatalom politikai térbe nyomulását jelenti.

Ez azt is jelenti, hogy az igazságszolgáltatási tárgyú értékezők, amelyek jogtudomány és a politikatudomány metszéspontját, az alkotmánybíróságokat, és általában, mint a bíróságokat, mint (politikai) akaratképzőket vizsgálják, nem hagyhatják figyelmen kívül a hatalmi formák fenti kettőjét. Amennyiben ez megtörténik, értékítélet (Werturteile) alapú az értekezés.

Az alább tárgyalandó kötetekben az értékítélet vagy a jurisztokráciát erősítő ideológiai részrehajlás több módon jelenik meg. A konkretizáló jogréteg elsődlegességének kiemelése, a nemzetközi hálózatok, bírói forradalom hangsúlyozása, illetve a transznacionális szervezetek (EUB) alkotmányos akaratképzőként való tételezése azok a fő vonalak, amelyek körül a jelen kritika a megállapításait tételezi.

3. A konkretizáló bírói réteg elsődlegessége

A Judicial Law-Making in European Constitutional Courts (szerk: Monika Florczak-Wątor) kötet olasz alkotmánybírósági gyakorlatot tárgyaló része kifejezett előnyként tekint a manipulative judgements technikára, amelyet találékony bírói jogalkotási technikának nevez

(Palazzo 2020.49). Az összefoglalás szerint az ún. értelmező érvénytelenítés megsemmisíti a törvény egyfajta értelmezését, és magát az anyagi jogot más értelmezés szerint hagyja érvényben. Ezek a technikák lehetővé teszik a Bíróság számára, hogy finoman testre szabja beavatkozásait, gyakran – az értelmezés által – átalakítva a törvény hatását anélkül, hogy teljes megsemmisítést alkalmazna. A fejezet szerint az olasz Alkotmánybíróság az egyik legaktívabb a jogi kreativitás szempontjából – a jogalkotási hiányosságok pótlása, a törvények kijavítása, sőt szükség esetén új szabályok megfogalmazása tekintetében is. Ugyanakkor gyakorlata (például a késleltetett megsemmisítések és iránymutatások) a törvényhozás szerepének tiszteletben tartására tett kísérletet tükrözi azáltal, hogy a törvényhozóknak megadja az első esélyt a cselekvésre.

A megfogalmazás nem hagyhat kétséget afelől, hogy a bíróság itt, mint szuverén viselkedik, és annak alárendelten működik csak a demokratikusan választott törvényhozás. Ellenpontként nem merül fel sem a jog absztrahálódásának kérdése, sem az említett eljárások beillesztése a többretegű jog koncepciójába. Nem kétséges, hogy a konkretizáló bírói rétegnek fontos szerepe van jogszolgáltatásban, de kizárólag a tételes jog és az arra ráépült dogmatika feszes és ellentmondásmentes fogalmi apparátusával együtt (Pokol 2017.110). A fejezet a bíróságot a többszintű kormányzás(!) egyik szereplőjeként azonosítja, nem említve, hogy az ilyen hatalmi forma eltávolodik a politikai alkotmányosságtól és tisztán, a senki által nem választott testületre bízva a jogalkotást. Ez a körülmény, valamint a többretegű jog koncepciójának értelmezési átalakítása, amelyben a bírói konkretizáló jog irányító szerepet tölt be a tételes jog megalkotásánál a demokratikus folyamatok torzulását eredményezi. A tudományos tisztesség feladata, hogy erre kiemelten emlékeztessen.

Ugyanez a gondolatmenet jelenik meg a spanyol gyakorlatot elemző résznél, ahol a pozitív törvényhozóként tekintenek az Alkotmánybíróságra, amely egyedül képes biztosítani azt, hogy a jogszabályok megfeleljenek az alkotmányos követelményeknek. A szerző egyebekben elveti a kelsenit negatív jogalkotó koncepciót, és egyáltalán a bírósággal kapcsolatos olyan nézetet, amely jogalkotóként tételezné. Mivel – szerinte – a bíróság eljárása során nem azonosíthatók a jogalkotás fogalmi elemei (jogalkotási kezdeményezés, amely lehetővé tenné a többség vagy a kisebbségek részvételét), ezért ezt figyelmen kívül kell hagyni. Egyben elismeri, hogy értelmező funkciója révén az Alkotmánybíróság jogalkotási tevékenységet végez, nemcsak az Alkotmány rendelkezéseinek, hanem a többi jogi normának tartalmát is meghatározza, tartalmukat az aktuális kulturális és társadalmi valóságnak megfelelően értelmezi, és egyes esetekben beépíti a jogalkotó esetleges mulasztásait (de Vidales 2020.74).

Látható, hogy a kulturális és társadalmi valóság tételezése az ítéletek által messze túlmutat a kelsenit koncepción, különösen arra tekintettel, hogy a záró gondolatok szerint a bíróság szükségszerűen köteles fellépni ott, ahol a konfliktusok a politikai szintjén nem lesznek megoldhatók (de Vidales 2020.88). Ezzel a megállapítással a szerző kiveszi a politikai döntést a milliók által választott törvényhozási többség kezéből és jogi szintre transzformálja a problémát, amelyet másként jurisztokráciának is lehet nevezni.

Érdemes még említeni a kötetnek a magyar vonatkozásait is. E körben a könyvrészlet negatív változásként rögzíti, hogy a magyar Alkotmánybíróság korábbi aktivista működése az Alaptörvény hatályba lépését követően (2011) átalakult. „The competences of the Hungarian

CC changed in the direction of strengthening the control of the judiciary and weakening the scrutiny related to the activity of central political powers” (Pozsár-Szentmiklósy 2020.144). A jelenlegi szabályozást elemezve kitér arra ugyan, hogy a processzuális szemlélet jelenleg hatékonyabban jelenik meg a gyakorlatban (az Alaptörvény alapján), ugyanakkor kérdésesnek ítéli ennek alapján az alkotmányos normák védelmi rendszerének hatékonyságát. E tekintetben nem pontosan világos, hogy ez mit jelent, ugyanakkor a korábbiakkal együtt értelmezve, feltehetően az aktivizmus, illetve az absztrakt jogelvekből történő (szabad)értelmezés hiánya olvasható ki ebből.

A kötet alapján az látható, hogy támogatott az a nézet, hogy az alkotmánybíróságok szükségszerűen tágan értelmezik az alkotmányos szövegeket, amelyek konkrét törvényekre alkalmazása sok esetben hasonlít a jogalkotói döntésekhez. E körben a szükségszerű értékválasztás szintén megjelenik. Ennek körében – a kötet szerint – a tudatos önmérséklet jelenti a megoldást az érzékeny területeken. Itt az mondható ellenpontként, hogy az etikai morál működésére bízva ezeket a döntéseket, kihagyva a közmorálra hivatkozást, és a demokratikus diskurzusok megkerülésével szintén a jogi szférába integrálja a végső döntést (Pokol 2010.)

4. Nemzetközi hálózatok – jogi forradalom

Amint az a Florczak-Wątor kötetben is megjelenik, a szupranacionális bíróságok és a nemzeti bíróságok együttműködése feltételezi a bírák közötti kölcsönhatásokat, és így az alkalmazandó jog dinamikus jellegét, és hallgatólagosan a bírák legalábbis sajátos jogalkotási hatáskörét a rendszer különböző szintjein (Wojtyczek 2020.227).

Karen J. Alter kötetében mindez markánsabban jelenik meg. Kezdve az ESZAK időszak alatti „gyenge” bírósági joghatóság bemutatásától a jelenlegi, a kötet szerinti helyzetig, amely mintegy európai Alkotmánybírósággá emeli az EUB-t. E körben a kötet szerint kiemelt jelentősége van a hálózatoknak (nemzetek feletti igazságügyi partnerség), amelyet az előzetes döntéshozatali eljárás hozott létre.

Érdekes annak összefoglalása, hogy a jelenlegi EUB befolyása mennyire az ún. jogi mozgósításban gyökerezik, aktivista ügyvédek, jogtudósok, NGO-k, valamint maga a Bizottság is jelentős szerepet játszott ebben. E körben említeni lett volna szükséges, hogy az EUB és a Bizottság ilyen kölcsönhatása nem megengedhető következményekkel jár. Wasserfallen leírja, hogy a Bizottság föderalista törekvései a nemzetállamokkal szemben, egy nem független bíróság által könnyen előmozdíthatók. Akár a kötelezettségszegési eljárások kezdeményezése, akár a Bíróság esetjogának kodifikációja által a szuverenista kormányok kiszolgáltatottak az apparátusnak (Wasserfallen 2017.)

A kötetről szóló összefoglaló szerint a mű jelentősen elmélyíti az Európai Bíróságról alkotott ismereteket, nemcsak bíróságként, hanem az európai politikai átalakulás mozgatórugójaként és a globális kormányzásban való bírói befolyás példaképeként is. Sajnálatos módon emellett elmarad annak kiemelése, hogy a korábbi, gyengének minősített, nemzetközi szerződéssel létrehozott szervezet az eredeti elképzelésekhez képest a globális érdekek és törekvések kiszolgáltatását végzi a jelen formában.

Bruno de Witte, Juan A. Mayoral, Urszula Jaremba szerkesztők által jegyzett, a „Nemzeti bíróságok és uniós jog: új kérdések, elméletek és módszerek” kötet hasonló

megközelítésben tárgyalja a transznacionális igazságügyi hálózatokat, amely szerint a hálózatelmélet felhasználható a nemzeti bírák „Európa-barát” szocializációja érdekében.

Mads Andenas és Duncan Fairgrieve szerkesztők által jegyzett Bíróságok és összehasonlító jog című kötet szintén a „közös nyelv” kidolgozását szorgalmazza. Ez azt jelenti, hogy a tagállami és szupranacionális bírának közös kifejezéseket és értelmezéseket kell kialakítani, amikor ún. jogi ötleteket kölcsönöznek egymásnak. Ez a módszer a jogi érvelés konvergenciája felé való elmozdulást sugallja, anélkül, hogy szükségszerűen konvergálna a jogi szabályozás. A fentiekben említett többretegű jog koncepciója szükségszerűen hozza magával az azonos kultúrkörben létező (értsd itt: kontinentális) nemzetállamok jogi nyelvének összehangolódását a dogmatika által. Szükségtelen itt kitérni a római jogi alapokra és annak későbbi recepciójára, ugyanakkor az ilyen szintű mesterséges egységesítés csak a további absztrahálódás irányába tolhatja a jogot.

Ebből nem következhet más, mint az, hogy végül a konkretizáló bírói kazuisztika tetszése szerint tölti meg tartalommal a magas szinten absztrahálódott jogelveket az egymástól kölcsönzött fogalmak által, tovább uralva ezzel a jogéletet (Pokol 2012.)

A Les juges dans la mondialisation: la nouvelle révolution du droit (fordításban: Bírák a globalizációban: A jog új forradalma) Julie Allard és Antoine Garapon szerzőpáros 2005-ös könyve szintén a globális tendenciák felerősödését vizsgálja. A folyamatos igazságügyi párbeszéd révén – amelyet a szerzők "le commerce des juges"-nak ("bírák kereskedelme") neveznek el – a nemzeti bíróságok egyre inkább támaszkodnak külföldi precedensekre, és együttműködnek az államuk határain túlmutató jogi normák kialakításában. Az eredmény egy új "nemzetközi bírói társaság", amely forradalmasítja a jogértelmezést olyan különböző témákban, mint az emberi jogok, a családjog, a bioetika, a választási jog és a kereskedelmi viták. Röviden, a könyv fő érve az, hogy a bírák transznacionális interakcióik révén a jog globalizációjának élére állnak, és központosított globális törvényhozás hiányában hatékonyan hoznak létre közös jogi értelmezéseket.

Az LMBTQ jogok tekintetében – hivatkozva a kötet – történt, hogy a bíróság döntését külföldi példa befolyásolta. Nehéz megragadni az érvelést, különös tekintettel arra, hogy a kötet alapjogokról, alapvető jogokról értekezik, amikor az új *ius gentium* kialakulását említi. A jelen körülmények között – vonatkoztatva a hazai jogértelmezési gyakorlatra, és Alaptörvény 28. cikkére - nehéz azonosítani a módszer helyét jogalkalmazásban. Sem a textualista, sem az originalista értelmezésbe nem illik a fentiekben vázolt módszer, és olykor *contra legem* is működne. A fenti értelmezés messzire elszakad attól az alapvetéstől, hogy a demokratikus többség által választott jogalkotó a saját társadalmi-kulturális-szellemi közegében alakítja a jogszabályokat, a társadalmi-gazdasági döntések e körben, az adott állam polgárainak szükségleteire/véleményére reagálva születnek. A szerzők által leírt bírói forradalom lényege, hogy a "jurisdictio-ra az imperiumtól függetlenül gondoljanak" – vagyis úgy kezeljék az ítékezés aktusát (jurisdictio), mint olyasmit, ami az állam kényszerítő hatalmának közvetlen támogatása nélkül is érvényes lehet.

Nem szabad ugyanakkor elfelejteni, hogy a „világállam, világalkotmány, világjog” szükségszerűen feloldja a különbözőségeket minden szinten, globális egységbe olvasztva az egyébként eltérő hagyományos alapokkal rendelkező társadalmakat. Észszerűnek tűnik az

adminisztrációs és különösen gazdasági megközelítése és következménye a javaslatnak, ugyanakkor hibás is, amelyről az összefoglaló fejezetben lesz szó.

5. Az EUB, mint a jogállamiság őre – „siempre nos quedará Luxemburgo”

Isaac Soca Torres: La cuestión preprejudice europea: Planteamiento y competencia del Tribunal de Justicia (2016) kötetének összefoglalója kiemeli, hogy az integrációját részben a szükségszerűség vezérelte – annak biztosítása a tagállamok számára, hogy a szupranacionális jogrendhez való csatlakozás nem erodálja polgáraik jogait – és végső soron lehetővé tette az EUB számára, hogy alkotmánybírói szerepet töltsön be. Érdemes kiemelni, hogy a "siempre nos quedará Luxemburgo" elvet használja a kötet, amikor rögzíti, hogy az EUB védőhálóként szolgál, amikor politikai döntések megakadályozzák a jogállamiság kiteljesedését. Érdemes e körben kiemelni José Antonio Martín Pallín (Legfelsőbb Bíróság egykori tagja) napokban megjelent írását, amely szerint egyes spanyol bírák és bíróságok elferdítették a híres "Casablanca" kifejezés jelentését, és Párizst Luxemburgra cserélve ürügyként használják arra, hogy lázadjanak az ideológiai meggyőződésükkel ellentétesnek tartott ítéletek ellen (lásd a hivatkozások között).

A kötet egyértelműen aláhúzza az EUB alkotmánybírói szerepét a demokrácia megőrzésének érdekében, amely szerint EUB lehet a jogállamiság utolsó védelmi vonala, amikor a politikai akarat meginog.

A kötet ugyanakkor nem tér ki arra, hogy az EUB ilyen – nem fellebbezhető – túlhatalma milyen politikai és társadalmi feszültségekhez vezet. A tudomány területét tekintve, a jogállamiság megteremtését és annak tételezését a demokratikus folyamatoktól ez által elszakítva, az egyenlő szavazat alapján választott többségi kormányok tevékenységét az ítéleteknek alárendelve a jurisztokrácia lényegét fogalmazza meg a kötet anélkül, hogy erre felhívna a figyelmet.

6. Összefoglalás

A fentiekben kimutatott, a globalizmus irányába elfogult irodalom veszélyei nem korlátozódnak a tudomány, vagy a tudományos társadalmi alrendszer területére, nem maradnak korlátok között. A társadalomtudományok, azon belül is jog- és politikatudomány azon a határterületen létezik, ahol az alrendszerek szükségszerűen megszólítják egymást. E tekintetben a vélemény túlsúlynak további következményei vannak, amely következmények már a demokratikus akaratképzésben lesznek tapasztalhatók.

Alapvetően két irány azonosítható itt. Az egyik a globális nézetek és a jurisztokratikus működés felé kimutatható tartalom, amely – globális hálózatok által - az igazságszolgáltatás résztvevőit ilyen irányba érzékenyíti. Ez a fajta -ellenpont nélküli - vélemény többlet alkalmas a kutatóközönség befolyásolására, amely egyébiránt a hazai jogi oktatásban is tapasztalható. Ebből a szempontból minden más kutatási irány, amely ellenpontként a szuverenista, konzervatív alapú szemlélet oldaláról tekint a politikai akaratképzésre hátrányban marad. Talán nem túlzás azt állítani, hogy ebben a térben a liberális nézetek, elképzeléseik szerint – magukat ideológiamentesként tételezve – egyedül alkalmasak a kurzust ellenőrizni. A szuverenista törekvések így kizárólag negatív konnotációban maradhatnak fenn a tudományos keretben, mintegy a globális nézetek által, ellenpéldaként, negatív referenciaként hivatkozva.

Ezt a hatást erősíti az ún. bírói forradalom, amely már a tudományos művekben is nyíltan megjelenő képződmény, amely transznacionális módon képes szállítani a terjesztésre szánt alkotmányos nézeteket. Mindez kiegészítve azzal, hogy a végsőkéig absztrahált alapjogok és nyitott normák transznacionális tartalommal megtöltése szükségszerű demokrácia deficitet okoz ott, ahol a senki által nem választott hivatalnokközösség jogosult lezárni a politikai vitákat, jogi eszközökkel (ahogyan ez az EUB ítéletei esetében tapasztalható).Érdemes e körben hangsúlyosan aláhúzni Matthew Williams 2022-ban megjelent kötetét, ahol kifejti, hogy a nyitott normák mennyiben alkalmasak arra, hogy a bíróság a gyakran korlátozza vagy felülbírálja a kormányzati intézkedéseket.

Zárszóként arra azonban érdemes kitérni, hogy Carl Schmittet idézve, a liberalizmus a fentiek ellenére mégsem talált rá pozitív államelméletére és saját államformájára, hanem csupán arra tett kísérletet, hogy a politikait az etikai felől határozza meg és a gazdaságinak vesse alá (Schmitt 2002.42). Tulajdonképpen kísérlet arra, hogy a pluralizmus és individualizmus javára a közösségi identitásokat visszabontsák és a határok nélküli társadalmak létrejöttét jogi eszközökkel támogassák.

Irodalomjegyzék

- Cs. Kiss Lajos Carl Schmitt-recepció és demarkációprobléma Politikatudományi Szemle XXX/3. 85–117. pp
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich Grundlinien der Philosophie des Rechts Berlin 1821
- Palazzo Nausica Law-making power of the Constitutional Court of Italy in Judicial Law-Making in European Constitutional Courts (szerk: Monika Florczak-Wator) 2020. London Routledge
- Pokol Béla A jurisztokratikus állam 2017. Dialóg Campus Kiadó Budapest,
- Pokol Béla Uniós hatalmi szerkezet és EP-választás Jogelméleti Szemle 2019/2. szám
- Pokol Béla Moráleméleti vizsgálódások 2010. Budapest Kairosz Kiadó
- Pokol Béla Autentikus jogelmélet 2012. Budapest, Dialóg Campus Kiadó
- Pozsár-Szentmiklósy Zoltán The Hungarian Constitutional Court as a law-maker in Judicial Law-Making in European Constitutional Courts (szerk: Monika Florczak-Wator) 2020. London Routledge
- Schmitt, Carl A politikai fogalma- Budapest, Osiris kiadó. 2002
- Torres, Isaac Soca La cuestión preprejudice europea: Planteamiento y competencia del Tribunal de Justicia J.M. Bosch Editor, Barcelona, 2016
- de Vidales Covadonga Ferrer Martín The Spanish Constitutional Court as a law-maker in Judicial Law-Making in European Constitutional Courts (szerk: Monika Florczak-Wator) 2020. London Routledge
- Wasserfallen Fabio: The Judiciary as Legislator? How the European Court of Justice shapes Policy-Making in the European Union. St. Gallen, January 8-9, 2009.;
- Weber Max WISSENSCHAFT ALS BERUF 1919 (https://www.molnuk.uni-kiel.de/pdfs/neues/2017/Max_Weber.pdf)
- Krzysztof Wojtyczek The European Court of Human Rights and judicial law-making

Internetes hivatkozások

<https://library.oapen.org/bitstream/id/20f574f5-179b-42e0-8294-fd44e1941b13/9781000062199.pdf>

<https://www.msn.com/es-es/noticias/espana/a-algunos-jueces-siempre-les-quedar%C3%A1-luxemburgo/ar-AA1DvoTW>